Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.esosder.org
Electronic Journal of Social Sciences e-ISSN:1304-0278
Ekim/October (2026) - Cilt/Volume:25 - Sayı/Issue:4 (780-801)

Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesinden Çekilmesi: Queer Perspektiften Bir Değerlendirme

Türkiye's Withdrawal from The Istanbul Convention: An Evaluation from A Queer Perspective

Rojbin Meço[1]

Öz

İstanbul Sözleşmesi ya da tam adıyla "Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi", Avrupa Konseyi tarafından hazırlanmış bir sözleşmedir. Sözleşme bugün 39 ülke ve Avrupa Birliği tarafından imzalanmıştır. Türkiye, 2021 yılında bu sözleşmeden tek taraflı olarak geri çekildiğini belirtmiştir. İletişim Başkanlığı'nın resmî sitesinde geri çekilme nedeni "sözleşmenin eşcinselliği normalleştirmeye çalışan bir kesim tarafından manipüle edilmesi" olduğu söylenmiştir. Bu makalede hem İstanbul Sözleşmesi'nin queer perspektiften incelemesi yapılacak, hem de Türkiye'nin bu sözleşmeden çekilme gerekçesinin queer okuması yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Sözleşmesi, CEDAW, Toplumsal Cinsiyet, Queer Hukuk Teorisi.

Abstract

The Istanbul Convention, formally known as the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, is an international human rights treaty drafted by the Council of Europe. To date, the convention has been signed by 39 countries and the European Union. According to do the official website of the Directorate of Communications, Türkiye's withdrawal from the Convention was justified on the grounds that it had been "manipulated by a group attempting to normalize homosexuality." This article examines the Istanbul Convention from a queer perspective and provides a queer reading of the grounds cited by Türkiye's for its withdrawal from the Convention.

Keywords: İstanbul Convention, CEDAW, Gender, Queer Law Theory.

[1] Ar. Gör. Dr., Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Diyarbakır/Türkiye, rojbindoganturk@windowslive.com, https://ocrid.org/0009-0005-1466-1939, https://ror.org/0257dtg16

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received Date: 12.04.2026 – **Kabul Tarihi**/Accepted Date: 24.09.2024
***Atıf İçin**/For Cite:* Meço R., "Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesinden Çekilmesi: Queer Perspektiften Bir Değerlendirme", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2026;25(4): 780-801*
https://doi.org/10.17755/esosder.1928645
***License**:* CC BY-NC 4.0

Giriş

İstanbul Sözleşmesi ya da tam adıyla "Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi", Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanmış uluslararası bir insan hakları sözleşmesidir. Sözleşme 11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul'da imzaya açılmış ve Türkiye aynı gün Sözleşmeyi imzalayan devletler arasında yer almıştır. Türkiye, Sözleşmeyi 14 Mart 2012 tarihinde onaylamıştır. Sözleşme'nin "İmzalama ve Yürürlüğe Girme" başlıklı 75. maddesi uyarınca, yürürlüğe girebilmesi için en az sekizi Avrupa Konseyi üyesi olmak üzere on devletin Sözleşme ile bağlı olma iradesini açıklaması öngörülmüştür (Avrupa Konseyi, 2011). Bu koşulun gerçekleşmesinin ardından Sözleşme 1 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Günümüzde Sözleşme, otuz sekiz Avrupa Konseyi üyesi devlet tarafından onaylanmış olup Avrupa Birliği de Sözleşmeye taraftır. Türkiye ise 2021 yılında Sözleşmeden çekilme kararı almış; çekilme 1 Temmuz 2021 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Avrupa Konseyi İmza ve Onay Tablosu, 2026).

Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesi hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yoğun tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar bakımından özellikle dikkat çekici olan husus, çekilme kararının resmî gerekçelendirilmesinde cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet tartışmalarına yapılan vurgudur. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından yayımlanan açıklamada çekilme gerekçesi şu şekilde ifade edilmiştir:

"Bilindiği üzere Türkiye, kadının toplumdaki statüsünü koruma ve kadına yönelik her türlü şiddetle mücadele etme konusundaki güçlü bağlılığını göstererek İstanbul Sözleşmesi'nin ilk imzacısı olmuştur. Başlangıçta kadın haklarının güçlendirilmesini teşvik etmeyi amaçlayan İstanbul Sözleşmesi, Türkiye'nin toplumsal ve ailevi değerleriyle bağdaşmayan eşcinselliği normalleştirmeye çalışan bir kesim tarafından manipüle edilmiştir. Türkiye'nin sözleşmeden çekilme kararı alması da bu nedene dayanmaktadır" (Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı, 2021).

Bu gerekçelendirme, çalışmanın temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Zira İstanbul Sözleşmesi eşcinsel evliliği düzenleyen, yeni cinsel kimlikler yaratan ya da LGBTİQ+ (lezbiyen, gey, biseksüel, trans, interseks ve queer; "+" işareti ise bu kategorilerle sınırlı olmayan cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve ifadelerini belirtmek amacıyla kullanılmaktadır) bireylere özgü ayrıcalıklı haklar tanıyan bir sözleşme değildir. Buna karşılık Sözleşme, özellikle 4. maddesinin 3. fıkrasında cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğinin açıkça ayrımcılık yasağı kapsamına almakta ve şiddete karşı korumanın bu temellerde ayrımcılık yapılmaksızın sağlanmasını öngörmektedir. Bu nedenle çalışmanın temel sorusu, İstanbul Sözleşmesi'nin LGBTİQ+ bireylere hangi hakları tanıdığından daha geniş bir soruna ilişkindir: İkili cinsiyet sistemini bütünüyle terk etmeyen ve queer olarak nitelendirilemeyecek bir sözleşmenin, cinsiyet ve cinsellik normlarına uymayan bireyleri şiddetten korunmaya değer hukuk özneleri olarak tanıması neden siyasal bir tehdit olarak algılanmıştır?

Bu soru doğrultusunda çalışmada, İstanbul Sözleşmesi'nin LGBTİQ+ bireyler bakımından nasıl bir koruma alanı oluşturduğu, bu korumanın hangi dil ve hukuki kategoriler üzerinden kurulduğu ve söz konusu kategorilerin sınırları değerlendirilecektir. Bu amaçla İstanbul Sözleşmesi, kadın hakları alanındaki temel uluslararası belgelerden biri olan CEDAW (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi) ile karşılaştırmalı olarak ele alınacak; her iki sözleşmenin kurduğu "kadın", "cinsiyet" ve "toplumsal cinsiyet" özneleri feminist teori, toplumsal cinsiyet teorileri ve özellikle queer teori çerçevesinde incelenecektir.

Queer kavramı hem bir kimlik ifadesi hem de belirli bir eleştirel kuramsal yaklaşımın adı olarak kullanılmaktadır. LGBTİQ+ ifadesi içerisinde "queer", kendisini bu kavramla tanımlayan bireyleri ifade ederken queer teori, belirli kimlik kategorilerinin ötesine geçerek bu kategorilerin nasıl üretildiğini, sabitlendiğini ve normatif hale getirildiğini sorgulayan eleştirel

bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Türkçe literatürde "kuir" kullanımı bulunmakla birlikte, bu çalışmada uluslararası kuramsal literatürle terminolojik sürekliliği korumak amacıyla "queer" ifadesi tercih edilmiştir.

Çalışmada, şiddete maruz kalmalarına rağmen hukuki koruma mekanizmalarından eşit biçimde yararlanamayan bireylerin konumu, hukuk tarafından tanınabilir ve korunabilir kabul edilen özneler üzerinden sorgulanacaktır. Bu bağlamda Judith Butler'ın tanınabilirlik, kırılganlık ve yası tutulabilir hayatlara ilişkin yaklaşımından hareketle, hangi hayatların hukuk tarafından korunmaya değer kabul edildiği ve hangi hayatların normatif insan kategorisinin sınırlarında bırakıldığı tartışılacaktır. Böylelikle mesele yalnızca LGBTİQ+ bireylere belirli hakların tanınıp tanınmadığı üzerinden değil, hukukun kimleri tanınabilir ve korunabilir bir özne olarak kurduğu sorusu üzerinden ele alınacaktır.

İstanbul Sözleşmesi'nin temel amacı kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddetle mücadelede devletlerin yükümlülüklerini belirlemek; şiddeti önlemek, mağdurları korumak, failleri kovuşturmak ve bütüncül politikalar geliştirilmesini sağlamaktır (Avrupa Konseyi, 2011). İstanbul Sözleşmesi queer bir sözleşme değildir. Bununla birlikte, queer öznelerin de şiddetten korunmaya değer hayatlar olduğunu kabul ettiği ölçüde heteronormatif hukuk düzeninin tanınabilir özne sınırlarını genişletme potansiyeli taşımaktadır. Türkiye'nin çekilme gerekçesi ise bu sınırlı tanınmanın dahi siyasal ve toplumsal düzeyde bir tehdit olarak algılanabildiğini göstermektedir. Bu çalışma, Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesini tam da bu gerilim üzerinden okumayı amaçlamaktadır.

Bu doğrultuda çalışmada Sözleşme hükümleri tek tek incelenmeyecek; LGBTİQ+ bireylerin korunmasıyla doğrudan ilişkili hükümler ile Türkiye'nin söz konusu hükümlere ilişkin çekilme söylemi üzerinde durulacaktır. Çalışmada doktrinel hukuk araştırması ile queer hukuk teorisine dayanan eleştirel metin analizi birlikte kullanılmaktadır. CEDAW ve İstanbul Sözleşmesi'nin ilgili hükümleri, bu sözleşmelerin denetim ve yorum mekanizmaları ile Türkiye'nin resmî çekilme söylemi; cinsiyet kategorilerinin hukuki kuruluşu, heteronormativite, tanınabilirlik ve yası tutulabilirlik kavramları üzerinden incelenmektedir.

1. Queer Teori ve Hukuki Öznenin Sınırları

Queer teorinin uluslararası kadın hakları hukukuna yönelttiği temel sorulardan biri, kadınların mevcut hukuk düzeni içerisinde erkeklerle eşit hale getirilmesini amaçlayan bir eşitlik anlayışının, "erkek" kategorisini normatif ölçüt olarak kabul ettiği sürece gerçek anlamda bir eşitlik sağlayıp sağlayamayacağıdır. Bununla birlikte queer eleştiri, yalnızca kadınların erkekler karşısındaki hukuki konumunu sorgulamakla yetinmez; hukukun "kadın" ve "erkek" kategorilerini hangi normatif kabuller üzerinden kurduğunu, bu kategorileri nasıl sabitlediğini ve söz konusu ikili yapının dışında kalan özneleri ne ölçüde tanınabilir ve korunabilir hukuk özneleri olarak kabul ettiğini de tartışmaya açar (Dreyfus, 2012).

Uluslararası kadın hakları sözleşmeleri, kadınların tarihsel ve yapısal eşitsizlikler karşısında bağımsız hak özneleri olarak tanınması bakımından önemli bir dönüşüm yaratmıştır. Bununla birlikte bu korumanın belirli kimlik kategorileri üzerinden kurulması, cinsel yönelimleri veya cinsiyet kimlikleri nedeniyle normatif cinsiyet düzeninin dışında konumlandırılan bireylerin hukuk içerisindeki görünürlüğü bakımından yeni sorunları beraberinde getirmektedir. Cinsel yönelimler ya da toplumsal cinsiyet kimliğine ilişkin haklar içeren, hatta hak içermekten ziyade bireyler için koruma mekanizması oluşturmayı içeren İstanbul Sözleşmesi gibi sözleşmeler ya da insan hakları belgeleri, uluslararası hukukta önemli siyasal ve kültürel tartışmalara konu olmakta, bazen tepkiyle karşılanmaktadır. Queer teori bu nedenle nötrmüş gibi görünen hukukun ve hatta insan hakları hukukunun önemli ölçüde eleştirilmesi gerektiğini, bu nötrlüğün aslında bir anlamda normalize etme, dışlama, görünmez

kılma gibi birçok işleve sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Morgan, 2001). Bu yüzden queer hukuk teorisyenlerinin hukuka yönelik önemli eleştirileri bulunmaktadır.

1.1. Hukukun Heteronormatif Yapısının Eleştirisi

Bu eleştirilerden ilki hukukun heteronormatif yapısına ilişkindir. Cinsellik ve belirli biçimleri (veya cinsellikle ilişkili kimlikleri) doğal ve doğuştan sahip olduğumuz şeyler değildir, bunlar inşa edilmiştir ve hukuk bu kimlikleri ve kavramları yaratan en güçlü söylemlerden biri olarak işlev görmektedir. Hukuk aynı zamanda sadece yapıcı söylem de değildir. Önemli kaynaklara sahip modern liberal devletin desteğini alması ve insanların yaşamlarını doğrudan etkilemesi onu ayrıcalıklı bir söylem haline getirir. Bu yüzden, hukuk sayesinde oluşturulan eşit koruma ve ifade özgürlüğü gibi anayasal değerler arasında kurulan katı doktrinsel ayrımlar sabit olmaktan ziyade, toplumsal bağlamda yeniden yorumlanmaya açıktır (Kirichenko, 2023).

Queer hukuk teorisi hukukun yalnızca düzenleyici değil, aynı zamanda dönüştürücü bir alan olarak ele alınmasına olanak tanır. İnsan hakları hukukunu da içine alarak hukuk tarafından inşa edilen sabit ve ikili kimliklerin özcü anlayışını problem eder. Hukuk sadece bir kurallar sistemi değil, aynı zamanda bir temsil sistemidir. Bu ifade hukukun sadece baskıcı olmadığını, aynı zamanda kimliklerin inşasına yol açan disipline edici bir araç olduğunu ortaya koymak anlamına gelir (Zanghellini, 2009). Yani hukuk aslında disipline edici bir araç olarak normallik sınırlarını oluşturan da bir mekanizmadır. Hukukun heteronormatif yapısı kadın-erkek ilişkisi baz alınarak oluşturulmasında ve bu sınırlar dışında kalan bireyi disiplin altına almaya çalışmasındadır. Bu teorik temelden hareket eden queer hukuk akademisyenleri, "performans" ve "akışkanlık" kavramları (Butler, 2019) üzerinden ilişkisel alanlarda ve hukuki düzenlemelerde var olan toplumsal hiyerarşileri ve normatif kısıtlamaları sorgulamayı amaçlamaktadır. Erkeklik ve kadınlık yalnızca toplumsal rollerin performatif icrası ise, bu rollerden birinin —özellikle kadınsılığın— sistematik biçimde değersizleştirilmesi ne zorunludur ne de meşrudur. Aynı şekilde, cinsiyetçiliğin doğal veya kaçınılmaz olmadığı bir bağlamda homofobinin de haklı bir zemini olamaz (Kirichenko, 2023). Bu noktada heteronormativite, queer hukuk eleştirisinin temel kavramlarından biri haline gelmektedir. Heteronormativite, heteroseksüelliğin yalnızca cinsel yönelimlerden biri olarak değil, cinsiyetler, ilişkiler, aile ve toplumsal yaşam bakımından doğal ve kendiliğinden kabul edilen norm olarak kurulmasını ifade etmektedir. Hukukun kadın ve erkek olmak üzere iki sabit cinsiyet kategorisini esas alması ve aile, evlilik, ebeveynlik ya da cinsellik gibi hukuki ilişkileri tarihsel olarak bu ikili yapı üzerinden düzenlemesi, heteronormatif kabullerin hukuk içerisinde yeniden üretilebilmesine imkân vermektedir.

Zanghellini queer teoride hukukun sesini genişletmek kavramının geylikten çok daha geniş bir toplumsal cinsiyet anlayışı benimsemeyi gerektirdiğini, cinsiyet dışındakileri içine alacak bir genişletmeyi hedef aldığını ama bununla beraber cinsiyet ve cinsel kimlik meselelerine de duyarlılığı kaybetmemeyi gerektirdiğinin altını çizer. Ona göre, bu yasal kimlik stratejilerinin izlenmesi ve yasaların "yararlı gibi görünse de" cinsel kimlik kategorilerini pekiştirmeyecek şekilde düzenlenmesi anlamına geldiğini ileri sürer. Bu "eşcinsel" ya da "kadın" kimliği temelinde hak talebinde bulunmamaktır. Bunda amaç kimliğin inşasına katkıda bulunan yasaları (bu yasala iyi yasalar gibi görünse de), yasanın inşa için desteğini ortadan kaldıracak şekilde değiştirebilmeyi sağlamaktır. Böylelikle cinsel kimlik kategorilerinin kendi başına sorunlu olduğunun çünkü kimlik fikrine dayanan yasaların aslında ikiliğin karşıtındaki tarafına (kadın-erkek ikiliğinde bu erkeklik, homoseksüel- heteroseksüel ikiliğinde bu heteroseksüellik) daha fazla değer veren bir ikili düşünce sistemine yatkın olduğuna ilişkin fikri taşır (Zanghellini, 2009).

Queer hukuk teorisi bu nedenle hukukun yalnızca yasaklayıcı veya düzenleyici işlevine değil, kimlikleri ve hukuki özneleri kurucu niteliğine de dikkat çekmektedir. Cinsiyet ve cinsellikle ilişkili kategoriler bu perspektiften doğal ve değişmez gerçeklikler olarak değil, belirli tarihsel ve toplumsal koşullar içerisinde üretilen ve hukuk tarafından da tanınarak sabitlenebilen kategoriler olarak değerlendirilmektedir. Hukukun sahip olduğu kurumsal güç ise bu kategorilerin yalnızca söylemsel düzeyde kalmamasına; bireylerin hangi haklardan yararlanabileceğini, hangi ilişkilerin hukuken tanınacağını ve hangi yaşamların koruma mekanizmalarına erişebileceğini doğrudan etkilemesine neden olmaktadır.

Bu eleştiri insan hakları hukuku ve özellikle kadın hakları hukuku bakımından önemli bir paradoksu ortaya çıkarmaktadır. Belirli bir grubun hak öznesi olarak tanımlanması, o grubun tarihsel olarak maruz kaldığı eşitsizliklerin görünür hale gelmesini ve hukuki koruma mekanizmalarının oluşturulmasını sağlayabilir. Bununla birlikte aynı süreç, korunacak öznenin sınırlarının belirlenmesine ve bu sınırların dışında kalan deneyimlerin görünmezleşmesine de neden olabilir. Dolayısıyla queer teori açısından sorun, kadınların ayrı bir hak öznesi olarak tanınmasının kendisi değil; "kadın" kategorisinin doğal, sabit ve kendi içinde homojen bir hukuki özne olarak kabul edilmesidir.

İstanbul Sözleşmesi bu çerçeve içerisinde değerlendirildiğinde de aslında heteronormatif hukuk düzenini bütünüyle aşmaz. Sözleşme bu düzen içerisinde tanınabilir ve korunabilir kabul edilen öznenin sınırlarını belirli bir ölçüde genişletir. Sözleşmenin ayrımcılık yasağını içeren 4. Maddesinde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğinin açıkça sayılması, şiddete karşı hukuki korumanın sadece normatif cinsiyet ya da cinsellik biçimleriyle sınırlanmayacağını ortaya koyar. Bu yüzden İstanbul Sözleşmesi'nin queer açıdan değerlendirilmesi sözleşmenin queer olup olmamasından ziyade sözleşmenin heteronormatif sınırları ne ölçüde genişletebildiği sorusu üzerinden yapılacaktır.

1.2. Kimlik Temelli Hak Mücadelesinin Sınırları: CEDAW Örneği

Kadınların sabit ve homojen bir hukuk öznesi olarak görülmesine ilişkin tartışmalar, uluslararası kadın hakları hukukunun temel belgelerinden biri olan Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) için de yapılmıştır (Simm, 2020). Türkiye'nin de taraf olduğu CEDAW Birleşmiş Milletler çatısı altında kabul edilmiş ve doğrudan kadınlara yönelik ayrımcılığı yasaklayan bir belge niteliği taşımaktadır. CEDAW sözleşme maddeleri ve Komite kararları incelendiğinde queer teori açısından özellikle üç hususun dikkat çekici olduğu görülmektedir.

Bunlardan ilki CEDAW maddeleri incelendiğinde kadınların mevcut hukuk düzeni içerisinde "erkeklerle eşit hale getirilmesini" (CEDAW, 1981) amaçlayan bir eşitlik anlayışının izlerinin görülmesidir. Queer teorinin uluslararası hukuka yönelttiği önemli sorulardan biri "erkek" kategorisini normatif ölçüt olarak ve eşitliğin erkeklerle eşitlik olarak kabul edilmesi halinde sağlanmaya çalışılan eşitliğin yeterli ve gerçek anlamda bir eşitlik olup olmayacağıdır.

Dreyfus, CEDAW kararlarını yorumlarken özellikle erkeklerin durumlarının bağımsız değişken ve kadınların durumlarının da bağımlı bir değişken olarak ele alınmasını eleştirir. Ona göre CEDAW'da "'kadınların' mağdurluğu aslında sanki üstleri olarak görülen erkeklerin durumlarıyla karşılaştırılarak pekiştirilmektedir." (Dreyfus, 2014).

Bir diğer eleştiri ise "Kadın" kategorisinin doğal, sabit ve kendi içinde homojen bir kategori olarak kabul edilmesine ilişkindir. Otto'ya göre CEDAW bilerek ya da bilmeyerek belirli bir kadın imajı çizilmektedir ve bu kadın imajı pratikten uzak ve soyut bir kimlik olarak karşımıza çıkar. Sözleşmedeki bu kadın kimliği aslında belirli bir kadınlık anlatısının inşasına neden olur. Bu da sözleşmedeki kimlik dışındaki kadınların bu mekanizmadan yeterince yararlanamamaları demektir (Otto, 2015).

CEDAW'a yönelik bir diğer eleştiri sözleşmenin "kadının ikincilliği ortaya atarken, diğer cinsiyet kimlikleri ya da cinsel yönelimler ve onlara yönelik ayrımcılıktan" pek söz edilmemesidir. Bu da cinsel yönelimlerin yeterince görünür kılınmamasına neden olur. CEDAW bu etkide kalarak, kullandığı dil ve benimsediği söylemle kadınların mağdurluğunu çerçeveleyen ve bunu pekiştiren bir yaklaşımı yeniden üretmektedir. Sözleşmenin dili de kadının edilgen ve tabi kılınan bir özne gibi sunulmasına neden olmuştur. Ama böyle bir yaklaşım kadınların failliğini göz ardı eder (Dreyfus, 2014).

CEDAW'ın sabit bir "kadın" hakları sistemine dayanan yaklaşımı, diğer cinsel yönelim ya da cinsiyet kimliklerinin bu koruma altında yeterince yer almamasına neden olmaktadır. Sözleşmede LGBTİQ+ bireylerin karşılaştıkları ayrımcılık türlerine değinilmemesi, erkeklerin, trans bireylerin veya "kadın" cinsiyet kimliği dışında yer alan diğer cinsiyet kimliklerinin de uğradığı ya da uğrayabileceği ayrımcılıkları kabul etme konusunda yetersiz kalmasına neden olmaktadır (Dreyfus, 2014).

"Kadın" tanımına CEDAW sözleşme maddelerinde yer verilmese de özellikle CEDAW'da çok uzun yıllar biyolojik cinsiyeti kadın olan bireylerin, CEDAW'da kabul edilen haklardan faydalanabildiği açıktır. CEDAW Komitesi'nin toplumsal cinsiyet kimliği ve cinsiyet meseleleriyle ilgilenme süreci oldukça yavaş olmuştur. Komite, uzun yıllar boyunca cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının sunduğu zorluklarla yüzleşme konusunda sınırlı bir yaklaşım benimsemiş ve bu iki kavram arasındaki ayrımı açıkça tanımlamakta gecikmiştir. Komite'nin bu ayrımı anlamlandırma ve kurumsal olarak kabul etme süreci yaklaşık on beş yıl sürmüş; ancak 2010 yılında kabul edilen 28 No'lu Genel Tavsiye ile bu fark açık biçimde ifade edilmiştir:

"Buradaki biyolojik cinsiyet kavramından kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılık anlaşılmalıdır. Toplumsal cinsiyet kavramı ise kadın ve erkek için toplum tarafından biçimlendirilen kimlikler, öz nitelikler ve roller ile kadın ve erkek arasında hiyerarşik farklılıkların doğmasını ve güç ve hakların erkeğin lehine ve kadının aleyhine olacak şekilde dağıtılmasına yol açacak şekilde toplumun bu biyolojik farklılıkları toplumsal ve kültürel açıdan anlamlandırmasını ifade etmektedir (CEDAW, 2010)."

Bu kararda komisyon sözleşmeyle amaçlananın *"toplumsal cinsiyet klişelerini değiştirmek ve dönüştürmek ve kadınlara karşı ayrımcılığın temel nedeni ve sonucu olan yanlış toplumsal cinsiyet klişelerini ortadan kaldırmak (CEDAW, 2010)"* olduğunu açıklamıştır. Söz konusu Genel Tavsiye'de yapılan cinsiyet tanımı, Komite'nin toplumsal cinsiyet perspektifini daha açık ve teorik temele oturtma çabasını göstermesi açısından önemlidir. Ancak bu gelişmeye rağmen, toplumsal cinsiyet kimliği, cinsel yönelim ve cinsiyet çeşitliliği konularının CEDAW sözleşmesi kapsamında sistematik olarak ele alınmaya başlanması görece yeni ve sınırlı bir eğilimdir.

Sözleşmenin dili nedeniyle lezbiyen, biseksüel veya interseks bireylerin sözleşme kapsamına alınıp alınamayacağı muamma hale gelmiştir. Bununla birlikte son yıllarda, sözleşmenin denetim organı olan CEDAW Komitesi'nin son dönemdeki bazı kararlarında, homofobik saldırıya maruz kalan bireylerin cinsel yönelimlerine ilişkin değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Bu gelişmeler, Komite'nin sözleşmeyi daha kapsayıcı bir çerçevede yorumlamaya yönelik eğilim gösterdiğine işaret etmektedir. CEDAW bazı kararlarında; Sözleşme'nin "toplumsal cinsiyet klişelerini değiştirmek ve dönüştürmek", "toplumsal cinsiyet klişelerini ortadan kaldırmak" gibi amaçları olduğunu açıkça belirtmiştir. (CEDAW, O.N., D.P v. RUSYA, 2017b). Ancak yine de Sözleşmenin dili ve cinsel yönelimlere ilişkin Komite'nin yavaş yaklaşımı, CEDAW'ın toplumsal cinsiyet eşitliğini daha kapsayıcı bir çerçevede ele alma potansiyelini sınırlayan bir unsur olarak değerlendirilebilir.

CEDAW 35. Genel tavsiye kararı; özellikle kadınlara yönelik şiddeti içeren 19. Tavsiye kararını yenileme yoluna gitmiştir. Bu kararda kadınlara yönelik şiddetin önlenebilmesi, kadınların artık çok boyutlu bir ayrımcılığa maruz kaldığı gerçeğinden yola çıkılarak CEDAW'ın düşünce sisteminin geliştirilmesi gerekliliğinden kaynaklandığı görülmektedir. Bu karar kadınlara yönelik şiddet biçimlerinin çeşitlendiğini (dijital şiddet, siber taciz gibi), yine kadınların deneyimlerinin de çeşitlendiğini yani LBTİ+, göçmen, mülteci kadınlar gibi çeşitli deneyimlerden geçtiklerini; ancak devletlerin bu çeşitliliği görmekte ve kadınlara yönelik şiddeti önlemekte yetersizliklerini vurgular. Bu yüzden 19. Tavsiye kararının güncellenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Karar kadınlara yönelik şiddet biçimlerinin çeşitliliğini görür. Şiddeti sadece fiziksel şiddet olarak değil, psikolojik, ekonomik ve yapısal şiddeti de kapsayan bir şekilde geniş yorumlar. "Kadın" kategorisi de bu kararda hem dil hem de söylem açısından daha da genişleterek kabul edilmektedir.

Kararda kadınların artık soyut bir kadınlık algısıyla şekillenmediği; ırk, etnik köken, engellilik, yaş, sınıf, göçmenlik durumu, cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliği gibi çoklu faktörler nedeniyle şiddete ve ayrımcılığa uğradığı kabul edilir. Karara göre kadınların şiddete maruz kalması tek bir biçimde gerçekleşmez, bazı kadınların çoklu ayrımcılık biçimine maruz kalması onları daha savunmasız kılar (CEDAW, 2017). 35. Tavsiye kararındaki bu yaklaşım toplumsal cinsiyet kimliği açısından önemli bir adımdır. LGBTİQ+ bireylerin bu kararla beraber koruma kapsamından yararlanabilmesinin önü açılmıştır.

CEDAW komitesi son dönemki kararlarında taraf devletlerden kadınlara karşı toplumsal cinsiyet kalıplarını değiştirmesi ve dönüştürmesini; ayrıca bu kalıpları ortadan kaldıracak yükümlülükler almalarını istemektedir. Kararlarında toplumsal cinsiyet kalıplarının da kadınlara yönelik ayrımcılığı arttırdığı vurgulanmaktadır (CEDAW, 2015, Belosuva/Kazakistan, parag. 10.10).

Queer teorinin heteroseksüellik gibi belirli kategorileri doğallaştıran mekanizmaları ortaya çıkarma isteğiyle, hukuki söylemlerin temelinde yatan hetero varsayımları arama anlayışının CEDAW'la birleştirilmesi, Sözleşme'nin daha geniş bir özgürlük anlayışına yaklaşmasını sağlayacaktır (Kirichenko, 2023). CEDAW'ın trans bireylere yönelik baskıyı azaltma çabaları; özellikle de bireylerin cinsiyetlerinin yasal olarak tanınması için zorunlu kılınan, cinsiyet değiştirme ameliyatı gibi istismarcı gerekliliklere bağlanmasını kırma önerilerinde görülmektedir.

Queer teorinin kurucularından Judith Butler, hukuku ve hukuk normlarını değerlendirirken haklar ve kimlik kategorileri arasındaki ilişkiyi eleştirel biçimde ele alır. Butler'a göre, mevcut hukuk sistemleri hakları bireysel düzeyde tanımlarken ayrımcılık kavramını genellikle belirli topluluklara veya kimlik gruplarına yönelik uygulamalar üzerinden değerlendirmektedir. Ancak bu tanımlamalar, özselci (essentialist) bir kimlik anlayışını temel almaktadır. Bu nedenle hak ve ayrımcılık kavramlarının mevcut kullanımları dilsel ve bağlamsal olarak sabitlenmiştir. Başka bir ifadeyle, bu tanımlar açık biçimde tanımlanabilir ve birbirinden ayrılabilir kimlik kategorilerini esas almaktadır. Bu bağlamda, bir bireyin hukuki korumadan yararlanabilmesi ya da bir hakkının ihlal edildiğini ileri sürebilmesi, genellikle devletin tanıdığı, istikrarlı ve normatif bir kimlik kategorisine dâhil olmasına bağlıdır. Yasa nezdinde bir "vatandaş" olarak görünür olmanın koşulu, kimliğin belirli bir grup aidiyeti çerçevesinde aynılık (sameness) üzerinden tanımlanmasıdır. Dolayısıyla hukuk, görünürde eşitlikçi bir yapı sunsa da bu eşitliği ancak tanınan kimlik biçimleri için sağlayabilmektedir. Kimliği sabitlenemeyen ya da toplumsal normlara uymayan bireyler, hakka erişim bakımından yapısal bir dışlanmışlıkla karşı karşıya kalmaktadır (Butler, 2021, 51–57).

Bu yaklaşım, queer teorinin genel çerçevesiyle uyumlu olarak, hukuk sistemlerinin kimlik ve haklar konusundaki özcü varsayımlarını eleştiriye açar. Butler'ın düşüncesi, yalnızca hukuki tanınma taleplerinin sınırlarını değil, aynı zamanda bu tanınmanın hangi kimlik biçimlerini dışarıda bıraktığını da sorgulamaya yöneliktir. Bir hukuk sistemi kimlik kategorilerini daha kapsayıcı hale getirerek queer eleştirinin talebini karşılayabilir mi yoksa esas sorun hukuki korumanın sabit kimlik kategorilerine bağlanmasında mıdır?

CEDAW'ın yorum yoluyla daha kapsayıcı hale gelmesi, uluslararası kadın hakları hukukunda "kadın" öznesinin homojen ve değişmez bir kategori olarak ele alınmasından uzaklaşılması bakımından önemli bir gelişmedir. Bununla birlikte queer eleştiri açısından mesele yalnızca mevcut "kadın" kategorisinin daha fazla kimliği kapsayacak biçimde genişletilmesi değildir; hukuki korumanın neden sabit kimlik kategorileri üzerinden kurulmak zorunda olduğunun da sorgulanması gerekir. İstanbul Sözleşmesi bu açıdan CEDAW'dan farklı bir aşamaya işaret etmektedir. Sözleşmenin cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğini açıkça ayrımcılık yasağı kapsamına alması, kadın hakları hukukunun geleneksel özne sınırlarını genişletmekte; ancak sözleşmenin kadın-erkek ikiliğine dayalı temel yapısını bütünüyle ortadan kaldırmamaktadır. Bu gerilim, İstanbul Sözleşmesi'nin queer teori açısından taşıdığı dönüştürücü potansiyelin ve aynı zamanda sınırlarının birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

1.3. Tanınabilirlik, Kırılganlık, Yası Tutulabilir Hayatlar

Butler'a göre, bireyin özerk, kendi başına var olan ve diğerlerinden tamamen ayrı bir bedene sahip olduğu yönündeki anlayış yanıltıcıdır. Beden, toplumsal ilişkiler ağı içinde şekillenen ve diğer bedenlerin izlerini taşıyan bir varlık olarak en başından itibaren başkalarına açıktır. Bedenin "bizim" olarak algılanması dahi sonradan gelişen, muğlak bir süreçtir. Bu bağlamda Butler, bireysel özerklik uğruna verilen mücadelelerin, insanların birbirine fiziksel ve duygusal olarak bağlı, karşılıklı olarak incinebilir varlıklar olduğu gerçeğini göz ardı etmemesi gerektiğini belirtir..Bu karşılıklı bağlılık, ona göre etik bir sorumluluğu da beraberinde getirir. Butler, bu sorumluluğun adını "yas tutma" olarak koyar. Yas, sadece kaybın ifadesi değil; aynı zamanda bireyin başkalarına olan varoluşsal bağlılığını ve başkalarının yaşamlarının değerini tanımanın bir biçimidir (Butler, 2021).

Butler, kimi hayatlar toplumsal ya da hukuki düzlemde korunurken kimilerinin neden "yası tutulabilir hayatlar" olarak bile görülmediğini sorgular. Ona göre toplumda ırk, cinsiyet kimliği, cinsel yönelim ve engellilik gibi farklılıklar üzerinden kurulan ayrımcılıklar, hangi hayatların yas tutulabilir olarak tanındığını, hangilerinin ise "insan" olarak kabul edilmediğini gösteren derin bir ayrışmaya işaret eder. Yasın tutulabilirliği, bir hayatın toplumsal olarak değerli ve kaybının anlamlı kabul edilip edilmediğini gösterir. Bu bağlamda bazı hayatlar, söylemsel düzeyde var olması gereken ya da yaşanması arzulanan hayatlar olarak konumlandırılmadıkları için insanileştirilmez ve toplumun "insan" tanımının dışında bırakılır. Bu dışlama pratiği, insanlıktan çıkarma (dehumanizasyon) süreciyle yakından ilişkilidir. Bir hayatın yası tutulmaya değer görülmemesi, ona yönelik fiziksel şiddetin meşrulaştırılmasına zemin hazırlar (Butler, 2020, 20-22).

Butler'a göre beden, kendi başına var olan, sınırlanmış ve diğerlerinden ayrık bir öz değil; içinde bulunduğu toplumsal ve siyasal ilişkilere bağlı bir varlıktır. Bu nedenle insanın yaşamının korunması yalnızca vatandaş olarak tanınmasına ya da devletin sınırlarının güvence altına alınmasına indirgenemez. Bedenlerin birbirine bağlılığı ve kırılganlığı, bedenin siyaset alanında kavramsallaştırılma biçiminin yeniden ele alınmasını gerektirir. Toplumsal normlar, hangi hayatların yaşamaya, korunmaya ve yasının tutulmasına değer olduğunu önceden belirleyerek bazı hayatları diğerlerinden daha kırılgan hale getirir. Bu ayrım, bazı hayatlar adına yürütülen savaşların haklı görülmesine karşılık başka hayatların yok edilmesinin

meşrulaştırılabilmesine kadar uzanır. Butler, bu nedenle hangi hayatların yası tutulabilir olduğuna ilişkin ölçütlerin ve bu ölçütleri belirleyen normların sorgulanması gerektiğini ileri sürer. Bedenlerin karşılıklı bağımlılığının ve kırılganlığının mevcut normatif ayrımların ötesinde görünür hale gelmesi, şiddetsiz bir yaşamın olanaklarını genişletebilir (Butler, 2020, 30-34).

Bu bakış açısıyla cinsel haklar mücadelesini ele alır. Ona göre böyle bir hak mücadelesine girmek sadece kendi şahsımıza ilişkin haklar için değil, şahıs olarak görülebilir ya da tanınabilir olmak için de verilir ve verilmelidir. Ancak şahsımıza ilişkin olması gereken haklar için mücadele vermekle, şahıs haline gelmenin ne olduğunu sorgulamak ve bu anlamda bir toplumsal dönüşüm yaratmak arasında önemli bir fark vardır. İlkinde zaten kurulu bir şahıs kavramından yola çıkılır, ancak şahıslık kavramı baştan sona sorgulanmaya başlandığında, aslında şahıslığın ne anlama geldiğine ilişkin bir toplumsal dönüşüm yaratılır. Bu şekilde insanı eklemlendiren siyasal ve toplumsal sürece müdahale edilebilir (Butler, 2021, 56-57). Böyle bir yaklaşımla uluslararası insan hakları kavramındaki insan terimi sürekli yeniden tanımlanmaya ve yeniden mücadele etmeye maruz bırakılır. İnsanı haklar uğruna seferber ettiği gibi, kullandığı insan kavrayışının kültürel sınırlarına rasgeldiğinde insanı yeniden yazabilir ve yeniden eklemlendirebilir hale getirmek mümkün olur.

Butler'ın bu yaklaşımı İstanbul Sözleşmesi bakımından önemli bir analitik imkân sunmaktadır. Sözleşmenin cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılığı yasaklaması, LGBTİQ+ bireylere ayrı veya ayrıcalıklı bir hak kategorisi yaratmaktan ziyade, bu bireylerin de şiddete karşı korunmaya değer hukuk özneleri olduğunun kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Bu açıdan mesele yalnızca belirli hakların kapsamının genişletilmesi değil, hangi hayatların kırılganlığının hukuk tarafından tanındığı ve hangi hayatların şiddetten korunmaya değer kabul edildiğidir. Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme gerekçesinde bu sınırlı tanınmanın dahi "eşcinselliği normalleştirme" olarak nitelendirilmesi ise hukuki koruma ile tanınabilirlik arasındaki ilişkinin siyasal niteliğini görünür hale getirmektedir.

1.4. Hukukun Beden ve Cinsiyet Üzerindeki Disipliner Gücü

Hukukun beden üzerindeki disipliner gücü yalnızca belirli davranışları yasaklamasında değil, hangi bedenlerin ve cinsellik biçimlerinin "normal" kabul edileceğinin sınırlarını üretmesinde ortaya çıkmaktadır. Duncan, Foucault'nun disipliner iktidar kavramından hareketle hukukun normal ile anormal arasındaki sınırı çizdiğini ve bu yolla bedeni yalnızca düzenlemediğini, aynı zamanda normatif bir beden ve cinsellik anlayışı ürettiğini ileri sürmektedir (Duncan, 1995). Disipliner iktidarın hukuk bakımından önemi, iktidarın yalnızca soyut hukuk öznesi üzerinde değil, bedenselleşmiş özne üzerinde de işlediğinin kabul edilmesinde ortaya çıkmaktadır. Duncan'ın Foucault'dan hareketle belirttiği üzere beden, disipliner iktidarın hem nesnesi hem de aracıdır. Bu nedenle hukuk, yalnızca bireyin davranışlarını düzenleyen normatif bir sistem olarak değil, bedenlerin belirli normlar çerçevesinde sınıflandırılmasına ve şekillendirilmesine katkıda bulunan bir mekanizma olarak da değerlendirilebilir.

Queer hukuk teorisyenlerinin de temel stratejilerinden biri, hukukun cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim kavramlarını tekil ve sabit kategoriler olarak ele almasına karşı çıkmaktır. Bu yaklaşım, söz konusu kavramlar arasındaki farklılıkları görmezden gelmenin hukukun toplumsal çeşitliliği dışlayıcı biçimde düzenlemesine neden olduğunu ileri sürer. Hukuk çoğunlukla "cinsiyet"i biyolojik veya anatomik bir farklılık olarak tanımlarken, queer kuram bu ikili yapıya karşı çıkar; özellikle interseks bireylerin varlığına işaret ederek cinsiyetin doğal olarak "kadın" ve "erkek" biçiminde ikili bir yapıda var olduğu kabulünü sorgular (Bolat, 2016).

Queer teori, özellikle cinsel yönelimler konusunda da sabit ve ikili tanımlamalara karşı eleştirel bir perspektif geliştirir. Gey ve heteroseksüel gibi ikili karşıtlıkların, biseksüel bireylerin ya da spektrumda yer alan diğer cinsel yönelimlerin deneyimlerini yeterince yansıtmadığına dikkat çeker. Bu noktada, queer düşünce cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelimin birbirine paralel ya da örtüşen kategoriler olmak zorunda olmadığını; bu alanlarda farklı kombinasyonlar ve akışkanlıkların mümkün olduğunu savunur (Mazel, 2022).

Duncan'ın analizinde de queer teorisyenlerin karşı çıktığı bu durumu görmek mümkündür. Bu analiz hukukun bedenler karşısında tarafsız bir disiplin mekanizması olmadığını göstermektedir. Hukukun normalleştirici işlevi belirli bir normatif özne etrafında işlemektedir; Duncan'ın incelediği ceza hukuku bağlamında bu özne heteroseksüel erkek olarak ortaya çıkmaktadır. Böylece hukuk yalnızca cinsel davranışları düzenlememekte, aynı zamanda hangi bedenlerin ve cinsellik biçimlerinin normal kabul edileceğini belirleyen normatif sınırların üretimine katılmaktadır (Duncan,1995).

Queer hukuk eleştirisi açısından bu durum, heteronormativitenin yalnızca hukukun dışında var olan toplumsal bir norm olmadığını; hukuki kategoriler, yasaklar, izinler ve koruma mekanizmaları aracılığıyla yeniden üretilebildiğini göstermektedir. Teorinin amacı beyaz veya heteroseksüel ve erkek olarak kendilerini tanımlayanların deneyimlerini ayrıcalıklı kılan bu ikilikleri tersine çevirmekten öte, bu ikiliklerin nasıl işlediğini ortaya koymak bunu ortaya koyarken de "ahlaki iyilik" ve "bireysel değer" gibi şeylere dayanan bir dizi varsayımı sorgulamaktır (Riggs, Walker, 2006). Queer'in sabitlemeye karşı direnci onu bir yandan lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks hareketlerinden daha geniş bir terim olarak algılanmasını, neyi ya da kimi kapsayabileceğine ilişkin sınırların prensipte açık uçlu kalması gerektiğini öne sürerken, diğer taraftan geleneksel toplumsal cinsiyet ve cinsel kimlik kategorilerinin de olumsal, her zaman yeniden müzakere edilebilir, sürekli değişen anlamlara yatkın olduğunu ileri süren bir cinsellik anlayışını çağrıştırır (Zanghellini, 2009).

Bu eleştiri İstanbul Sözleşmesi'nde kullanılan "cinsiyet" ve "toplumsal cinsiyet" kategorilerinin de queer teori açısından sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Sözleşmenin toplumsal cinsiyeti sosyal olarak inşa edilen roller üzerinden tanımlaması önemli bir normatif gelişme olmakla birlikte, bu tanımın cinsiyeti doğal ve biyolojik bir zemin olarak kabul edip etmediği ve kadın-erkek ikiliğini ne ölçüde yeniden ürettiği ayrıca değerlendirilmelidir. Dolayısıyla İstanbul Sözleşmesi'nin kapsayıcı hükümleri kadar, bu korumayı hangi cinsiyet kategorileri üzerinden kurduğu da queer analizin konusunu oluşturmaktadır.

1.5. Eşitlik ve Evrensellik Kavramlarının Queer Eleştirisi

Queer teorinin en önemli eleştirilerinden bir tanesi hukukun eşitlik ve evrensellik iddiasına yöneliktir. Butler feministlerin kadınlar için sahici bir eşitlik, toplumsal ve siyasal alanda daha adil bir düzenleme peşinde olması iddiasının doğru olduğunu ancak konu eşitlik kavramını nasıl bir eşitliği sağlayacağı ya da adalet konusunda da tartışmaların olduğunu belirtir. Örneğin kadınlar ve erkekler arasında sağlanacak eşitlik birinin diğerinin muadili olması anlamına mı gelecektir? Böyle bir siyasal düzende ya da kadınların maruz kaldığı toplumsal dezavantajlar nedeniyle Butler, bu eşitliğin aslında tam anlamıyla istenileni ortaya koymayacağını ileri sürer (Butler, 2021). Eşit konumda bulunmayanlar için eşit muamelede bulunmak tam tersine eşitsizliğe neden olacaktır. Bu LGBTİQ+ bireyler için de aynı eşitsizliğe hizmet eder. Toplumsal ve siyasal anlamda dışlanan, homofobik saldırılara maruz kalan ve şiddete uğrayan bu bireylerin, "herkesle aynı haklara" sahip olduklarının ileri sürülmesi gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Yine eşitlik kavramının özellikle heteroseksüel normların içerisine dahil edilmesi de ayrı bir tartışma konusudur. Böyle bir yaklaşımla esas hedeflenen queer yaşam biçimlerinin özgüllüğünü kabul etmek değil, aksine farklılıkları normlara dahil etme çabası esas alınır.

Queer teori evrensellik anlayışına eleştirel yaklaşan tek teori değildir. Aydınlanma sürecinde ortaya atılan "evrensel insanlık" anlayışına daha önceden de birçok kesim tarafından karşı çıkıldığı bilinmektedir. Bu kavramın soyut ve aslında Batılı insan anlayışını temel aldığı, birçok dışlamayı içerdiği üzerine incelikli tartışmalar yapılmıştır. (Pollis, Schwab, 1979). Evrensellik anlayışının sömürgeci (Ugleva, 2022) bir buyruk olarak "evrensellik adına" dayatılması, evrenselcilik etrafında şekillenen krizler, evrenselliğe ilişkin eleştirileri sadece evrenselciliğin pratikteki başarısızlığına değil onun soyutluğuna ve bu soyutluk nedeniyle yaratılan dışlamalara da yöneltir.

Evrensellik kavramına ilişkin queer eleştiriler aslında onun anti-normatif olarak nitelendirilen yapısıyla ilişkilidir. Queer anti-normatiflik toplumsal ve siyasal alanda istikrarsızlık barındırsa da normatif hale dönüştürülmüş normlara yönelik sürekli bir meydan okumayı içerir. Heteronormative, ya da "cis-normative" gibi kavramlar queer teoriyle birlikte ortaya atılarak aslında iktidar hiyerarşilerinin norma dayalı olarak kurulduğunu ortaya koymuştur. Böylelikle iktidar ve yapılar üzerine düşünülmesini sağlamış ve bu kurumsallaşmalara karşı önemli direnişler geliştirilebilmesinin önünü açmıştır (Bakshi, 2025).

Butler, evrensellik kavramını Birleşmiş Milletler (BM) dili üzerinden bir sorgulamayla yapar. BM'in evrensel haklara ilişkin olarak oluşturduğu dilin mutabakata dayanması gerekliliği üzerinde durur. Ona göre evrensel haklar için sağlanması gereken mutabakat aslında evrenselliğin gücünü frenleyen bir yapıdır. Ama zaten bu bazen olması gerekendir. Çünkü bu durum evrenselliğin sınırlarının değişkenliğini, yeniden yapılandırılabilir olduğunu gösterir. Evrensellik kavramı kültürel olarak değişkenlik gösterir. Bu yüzden ileri sürüldüğü gibi kültür ötesi bir kavram değildir. Bir kültür içinde evrensel olduğu iddia edilen bir hak kümesinin başka bir kültür için evrenselliğin sınırına işaret etmesi mümkündür. Yani bu yüzden evrensel çekişmeli bir terimdir. Bunun çekişmeli olduğu aslında bazı hükümetlerin ya da bazı insan hakları gruplarının lezbiyen ve gey insanların "insan" kategorisine dahil edilip edilmeyeceği tartışmasını yaparken açıkça görmek mümkündür (Butler, 2021).

Evrensel insan "beyaz, heteroseksüel, batılı, ikili cinsiyet sistemine uyan ve yurttaşlığı" barındıran insan tipidir. Evrensellik aynı zamanda aslında başka bir kültürün de dayatmasıdır. Bu batılı kültürün sömürgeci bir biçimde yayılmasını içerir. Bu kültürün ileri sürdüğü cinsellik modellerinin de yaygınlaştırılmasıdır. Bu bağlamda çalışmalar yapan Rahman, queer haklarının Batı'da modernleşmenin meşru referansları haline geldiğini ve "ilerlemenin" bir göstergesi biçimine dönüştüğünü eleştirel bir biçimde ele alır. Ona göre LGBTİQ+ hakları biçiminde lanse edilen ve bu hakları kabul etmeyen ülkeler aslında Batı'nın "gerisinde kalan" topluluklar biçiminde yaftalanmış ve bu bir "homo-sömürgeci" biçimde işlemeye başlamıştır (Rahman, 2014).

Bugün CEDAW kararları bile yeni yeni toplumsal cinsiyet kimliklerine açık hale getirilmeye başlamıştır. Cinselliğe ilişkin insan hakları hukuku, yeni bir gelişmedir. Yani cinsellik ve haklar meselesinin uluslararası kurumların, mahkemelerin ve sivil toplum kuruluşlarının gündemine gelmesi CEDAW özelinde de görüldüğü gibi ancak son yirmi yılda gerçekleşebilmiştir. Heteroseksüelliğin ayrıcalığı da ancak bu yirmi yılda sorgulanabilme imkânı bulmuştur. Bundan önce insan hakları hukuku yüzyılın büyük bir bölümünde heteroseksüel olmayan arzuyu çevreleyen "sessizliği" artırmaktan başka bir şey yapmamış ve dünya çapında cinsel dışlanmışların maruz kaldığı istismarı kabul etmeyi reddetmiştir. Ancak son yıllardaki sınırlı sorgulamaya bile insan hakları sistemine katılan çoğu hükümet tarafından şiddetle karşı çıkılmış ve hala Türkiye örneğinde görüldüğü gibi karşı çıkılmaktadır. Bu anlamda İstanbul Sözleşmesi'nde geçen toplumsal cinsiyet tanımı, son dönemki bazı CEDAW tavsiye kararları veya diğer uluslararası kuruluşların bazı kararlarında cinsel haklardan

faydalanma konusunda belirli zaferler kazanılmış olsa da hala uluslararası hukukta marjinalleştirilmiş, tartışmalı bir alan olmaya devam etmektedir (Wayne,2021).

2. İstanbul Sözleşmesi'nin Queer Perspektiften Değerlendirilmesi

Avrupa Konseyi bünyesinde kabul edilen ve kamuoyunda "İstanbul Sözleşmesi" olarak bilinen Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi, kadınlara karşı şiddetle mücadele alanında bölgesel düzeydeki en kapsamlı belgelerden biridir. Bu sözleşme, özellikle kullandığı kavramsal dil ve şiddeti ele alış biçimi açısından önceki uluslararası sözleşmelerden belirli açılardan ayrılmaktadır.

Sözleşmenin diline yakından bakıldığında, genel çerçevede kadın-erkek ikiliğine dayalı bir yapı üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Sözleşmede toplumsal cinsiyet kavramı yer almakla birlikte, cinsiyet kimliği veya cinsel yönelim temelinde yaşanan şiddet biçimlerine değinilmiştir. Bu bölümde queer teorinin insan haklarına yönelik eleştirilerinin İstanbul Sözleşmesi bakımından ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.1. İstanbul Sözleşmesi'nde Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Ayrımı

Sözleşmenin üçüncü maddesinde "toplumsal cinsiyet" tanımı yapılmıştır. Bu tanıma göre toplumsal cinsiyet; kadın ve erkek için toplum tarafından uygun görülen ve sosyal olarak inşa edilen roller, davranışlar, eylemler ve nitelikler anlamına gelir (Avrupa Konseyi, 2011). İstanbul Sözleşmesi'nin 3. maddesinde yer alan tanımlar incelendiğinde, sözleşmenin "cinsiyet" (sex) ve "toplumsal cinsiyet" (gender) arasında açık bir ayrım yaptığı görülmektedir. Bu ayrım, bireylerin doğuştan sahip olduğu biyolojik özelliklerle tanımlanan "cinsiyet" kavramı ile, toplum tarafından inşa edilen ve bireylere atfedilen roller, davranış kalıpları ve normlarla şekillenen "toplumsal cinsiyet" kavramı arasındaki farka dayanmaktadır. Sözleşmede "toplumsal cinsiyet", kadınlar ve erkekler için sosyal olarak oluşturulmuş roller, davranışlar, faaliyetler ve nitelikler olarak tanımlanmakta, bu yönüyle toplumsal bir inşa olduğu açıkça vurgulanmaktadır.

Ancak sözleşme, toplumsal cinsiyetin hangi zemine oturtulduğu konusunda bazı belirsizlikler de içermektedir. Toplumsal cinsiyetin yalnızca cinsiyetli (biyolojik) bedene dayanan bir sosyal inşa olarak mı ele alındığı, yoksa biyolojik cinsiyet varsayımının ötesinde daha esnek ve akışkan bir kimlik perspektifini de içerip içermediği, sözleşmenin diğer maddelerinde açık bir biçimde ortaya konmamaktadır. Bu durum, sözleşmenin toplumsal cinsiyet kimliğiyle ilgili daha kapsayıcı bir yaklaşım mı benimsediği, yoksa hâlen ikili cinsiyet sistemine dayalı bir çerçeve içerisinde mi kaldığı sorusunu gündeme getirmektedir.

Aslında Avrupa Konseyinin bu konudaki açıklamaları dikkate değerdir:

"Sözleşme kapsamında 'toplumsal cinsiyet' teriminin kullanılması, toplumda kadınlardan beklenen rol ve davranışlara ilişkin zararlı tutum ve algıların kadına yönelik şiddetin sürdürülmesinde nasıl bir rol oynadığını kabul etmeyi amaçlamaktadır. Bu terminoloji, biyolojik 'cinsiyet' tanımının ya da 'kadın' ve 'erkek' tanımlarının yerini almamakta, ancak eşitsizliklerin, klişelerin ve şiddetin biyolojik farklılıklardan değil, kadınların nitelikleri veya rolleri hakkında onların eylemliliklerini sınırlayan zararlı önyargılardan kaynaklandığını vurgulamayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla sözleşme, kadınlara yönelik şiddetin ve aile içi şiddetin ortadan kaldırılmasını kadın-erkek eşitliğinin geliştirilmesi çerçevesinde ele almaktadır." (Avrupa Konseyi, 2021).

Konseyin yapmış olduğu bu açıklamadan da anlaşıldığı üzere doğal bir cinsiyet vurgusu etkindir. Kadın erkek eşitsizliğinin yaratımında rol oynayanın faktörün biyolojik cinsiyetimiz olmadığına, toplumsal cinsiyetten yani kültürden kaynaklandığına vurgu ön plandadır (Avrupa Konseyi, 2021).

Konseyin açıklaması ve İstanbul Sözleşmesi'nin cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasında yaptığı ayrım, sözleşmenin altında yatan cinsiyet anlayışının sorgulanmasını beraberinde getirmektedir. Konsey'in açıklamalarından yola çıkarak Sözleşme'nin cinsiyetin "doğal" ve "biyolojik" bir gerçeklik olarak konumlandırdığı, toplumsal cinsiyetin ise bu biyolojik temelin üzerine inşa edilen kültürel bir kurgu olarak tanındığı konusunda güçlü bir çıkarım yapılabilir. Sözleşme'nin bu şekilde okunması, toplumsal cinsiyeti kadın-erkek ikiliği çerçevesinde ele alma eğilimini yansıtır. Ancak bu yaklaşım, "cinsiyetli dişil bedenin" zorunlu olarak "kadın" toplumsal cinsiyetine bürünmesi gerektiği varsayımını da beraberinde getirebilir.

Bu noktada queer kuramın eleştirisi devreye girer. Queer teoriye göre, cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki bu ayrım dahi, aslında cinsiyetin de kültürel bir yapı olduğu gerçeğini örtbas eder. Judith Butler'ın ortaya koyduğu gibi, cinsiyetin "doğal" bir özden kaynaklanmadığı, aksine toplumsal normlar ve kültürel pratikler aracılığıyla sürekli olarak üretildiği ve performatif bir biçimde tekrarlandığı savunulur. Bu bağlamda hem cinsiyet hem de toplumsal cinsiyet sosyal olarak inşa edilen ve belirli tarihsel, kültürel ve mekânsal koşullar içerisinde şekillenen kavramlardır (Butler, 2019).

Bu perspektiften bakıldığında İstanbul Sözleşmesi'nin toplumsal cinsiyet tanımı ikili bir özellik taşımaktadır. Bir taraftan kadınlara yönelik şiddetin toplumsal olarak üretilen cinsiyet rolleri ve eşitsiz güç ilişkileriyle bağlantısını görünür hale getirerek biyolojik determinizmden önemli ölçüde uzaklaşmaktadır. Diğer taraftan ise "kadın" ve "erkek" kategorilerini temel referans noktaları olarak kullanmaya devam etmesi nedeniyle cinsiyetin ikili örgütlenmesini bütünüyle sorgulamamaktadır. Dolayısıyla Sözleşme queer teorinin cinsiyet kategorilerine yönelttiği ontolojik eleştiriyi sonuna kadar takip etmemektedir.

2.2. Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelinde Ayrımcılık Yasağı

İstanbul Sözleşmesi'nin müzakere sürecinde, "cinsel yönelim" ve "cinsiyet kimliği"nin ayrımcılık temelleri arasında zikredilmesi, ülkeler arasında önemli tartışmalara yol açmış ve bazı ülkeler bu ifadelerin sözleşmede yer almamasını ya da yumuşatılmasını istemiştir (CAHVIO, 2009, para. 9). Ancak bu ifadelerin sözleşme metnine dahil edilmesi, uluslararası insan hakları belgeleri açısından dönüştürücü bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

Sözleşmenin 4. maddesinin 1. fıkrasında, her ne kadar öncelikli olarak kadınlar temel alınsa da "tüm bireylerin" şiddetten uzak bir yaşam sürme hakkına sahip olduğu açıkça belirtilmektedir. Bu ifade, sözleşmenin yalnızca kadınları değil; aynı zamanda farklı cinsel yönelimlere, cinsiyet kimliklerine ve cinsiyet ifadelerine sahip bireyleri de koruma altına almayı amaçladığını göstermektedir.

Bununla birlikte, sözleşme erkeklerin, çocukların ve yaşlıların da belirli durumlarda — örneğin aile içi şiddet veya zorla evlendirme gibi— benzer şiddet biçimlerine maruz kalabileceğini kabul etmektedir. Sözleşmenin 2. maddesinin 2. fıkrası, taraf devletleri hükümlerini yalnızca kadınlarla sınırlı kalmaksızın, tüm aile içi şiddet mağdurlarına uygulamaya teşvik etmektedir.

Bu kapsayıcı dil, Sözleşmenin kadına yönelik şiddeti merkezine almakla birlikte, koruma alanını belirli ölçüde daha geniş bir mağdur grubuna açan bir çerçeve sunabilmesi açısından önemlidir. Sözleşme'nin şiddete karşı korumanın cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılık yapılmaksızın uygulanmasını öngörmesi LGBTİQ+ bireylerin de koruma kapsamının dışında bırakılamayacağını ortaya koymaktadır.

Ayrıca sözleşme, göçmen ve mülteci kadınları özel olarak koruma altına alarak, çoklu ayrımcılık biçimlerinin farkında olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda, etnik köken, göçmen/mülteci statüsü, engellilik, yaş, sosyal statü gibi kesişen kimlikler nedeniyle

ayrımcılığa uğrayan kadınlar için de devletlere özel yükümlülükler getirilmiştir. Bu yönüyle İstanbul Sözleşmesi hem ayrımcılıkla mücadele hem de kapsayıcı insan hakları yaklaşımı açısından ileri bir normatif çerçeve sunmaktadır.

Ancak İstanbul Sözleşmesi, esas itibarıyla kadınlara yönelik şiddeti hedef alır; zira sözleşme, yalnızca kadınların kadın oldukları için maruz kaldığı (örneğin zorla kürtaj, kadın sünneti gibi) ya da kadınların erkeklere kıyasla çok daha yüksek oranda karşılaştığı (örneğin cinsel şiddet, tecavüz, ısrarlı takip, cinsel taciz, aile içi şiddet, zorla evlendirme, zorla kısırlaştırma gibi) şiddet biçimlerini kapsamaktadır. Söz konusu şiddet türleri, sözleşme metninde kadınlarla erkekler arasındaki tarihsel ve yapısal eşitsiz güç ilişkilerinin, aynı zamanda kadınlara yönelik ayrımcılığın bir sonucu olarak tanımlanmaktadır.

Ayrıca sözleşme her ne kadar 2. Maddede tüm aile içi şiddet mağdurlarına sözleşmenin uygulanmasını teşvik etse de bu uygulama bağlayıcı değildir; taraf devletlerin sözleşmeyi kadın dışındaki mağdurlara ne ölçüde uygulayacakları kendi takdirlerine bırakılmıştır.

Bu yönüyle İstanbul Sözleşmesi, kadınlara yönelik şiddeti merkezine alırken, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin diğer mağdurlarını da bütünüyle dışlamamaya özen gösteren; ancak uygulamada taraf devletlere geniş bir takdir yetkisi tanıyan bir normatif çerçeve sunmaktadır. Nitekim Sözleşmeye eşlik eden Açıklayıcı Raporun 2. maddesine ilişkin 37. paragrafı, taraf devletleri İstanbul Sözleşmesi'ni erkekler ve çocuklar için de uygulamaya teşvik etmektedir (Avrupa Konseyi, 2011a, para. 37). Fakat, taraf bir devlet bu gruplara yönelik koruyucu hükümleri hayata geçirmeyi tercih etmedikçe, İstanbul Sözleşmesi'nin erkekler –ister yetişkin ister çocuk olsun– ile ilgili olarak bağlayıcı bir yükümlülük getirmediği açıktır. Bu durum, eşcinsel ve biseksüel erkekler için de geçerlidir. Dolayısıyla, sözleşmenin trans erkeklerin aile içi şiddet mağduru olarak korunmasına dair özel bir düzenleme içermemesi, bu gruba ilişkin hukuki korumanın yeterince açık ve bağlayıcı olmadığına işaret etmektedir. Bu bağlamda İstanbul Sözleşmesi'nin, toplumsal cinsiyet kimliği çeşitliliğini kapsayıcı bir anlayışla ele alma konusundaki sınırları ve eksiklikleri, özellikle trans bireylerin korunması bakımından önemli bir eleştiri noktası olarak değerlendirilebilir (Tschalaer, 2021).

İstanbul Sözleşmesi'nin "toplumsal cinsiyet" kavramını yalnızca kadın-erkek ikiliğiyle sınırlı biçimde ele almak yerine, tüm cinsiyet kimliklerini ve ifadelerini kapsayacak şekilde genişletmesi, sözleşmenin kapsayıcılığını önemli ölçüde artıracaktır. Böyle bir okuma, sözleşmenin daha eşitlikçi, ayrımcılığa karşı daha duyarlı ve çağdaş toplumsal cinsiyet tartışmalarıyla uyumlu hâle gelmesini sağlayabilir. İstanbul Sözleşmesi'nin bunun tersi bir yaklaşımla yol alması, Butler'ın cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımına yönelik eleştirilerini akla getirmektedir:

"… Toplumsal cinsiyet anlamlarının anatomik olarak farklılaşmış bedenlere işlendiği fikri belli bir determinizmle sunuluyor ve bu bedenler amansız bir kültürel yasanın edilgen alıcıları olarak kavranıyor. Toplumsal cinsiyeti "inşa" eden "kültür" böyle bir yasa ya da yasalar dizisi üzerinden kavrandığında toplumsal cinsiyet, eskiden "biyoloji kaderdir" formülasyonunda olduğu denli belirlenmiş ve sabitlenmiş oluveriyor. Bu sefer biyoloji değil, kültür kader oluyor" (Butler ,2019, s.53).

2.3. Sözleşme'nin Koruma Öznesinin Sınırları

İstanbul Sözleşmesi'nin 2. maddesinin 2. fıkrası, sözleşmenin yalnızca kadınlara yönelik şiddetle sınırlı kalmaksızın tüm ev içi şiddet mağdurlarına da uygulanabileceğini belirtmektedir (Avrupa Konseyi, 2011). Bu hüküm, metnin LGBTİQ+ bireyler gibi diğer mağdur grupları kapsayacak biçimde yorumlanmasına imkân tanımaktadır. Aynı zamanda, sözleşme toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağduru olan kadınlara ilişkin özel önlemlere öncelik verilmesini de açıkça öngörmektedir. Bu durum, hem kadınların tarihsel ve yapısal

dezavantajlı konumuna vurgu yapmakta hem de daha kapsayıcı bir yaklaşımın önünü açmaktadır.

Sözleşme, devletlerden şiddet vakalarını önlemek, bireyleri bundan korumak için, bu vakaları soruşturmada ve suçlu bulunanlara yaptırım uygulamada aktif bir şekilde "gereken özeni" göstermesini talep etmektedir. Sözleşme, kadına yönelik şiddeti ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti bir insan hakları ihlali ve bir ayrımcılık biçimi olarak kabul etmektedir Maddeleri incelendiğinde Sözleşme'nin uygulanması ve alınan tedbirlerin değerlendirilmesi sırasında toplumsal cinsiyet perspektifinin önemli olduğu ve dikkate alınması gerektiği anlaşılmaktadır.

Avrupa Konseyi, İstanbul Sözleşmesi'ne ilişkin yaptığı açıklamalarda, sözleşmenin amacının aile hayatını ya da aile yapılarını düzenlemek olmadığını ısrarla vurgulamaktadır. Sözleşme, herhangi bir "aile" tanımı içermediği gibi, belirli bir aile modelini teşvik etmeyi de amaçlamamaktadır. Esasen sözleşmenin temel amacı, kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddetle mücadele etmektir. Konsey kadına yönelik şiddetin en yoğun olduğu bölgelerden birinin aile olduğunu bilmekte ve bu nedenle bireylerin aile üyeleri, eşler ya da birlikte yaşadıkları partnerler tarafından tehdit edildiği ya da risk altında bulunduğu durumlarda, devletlerin mağdurların güvenliğini sağlama yükümlülüğünü öne çıkmaktadır. Sözleşme'de aile içi şiddet yalnızca evlilik ilişkisiyle sınırlandırılmamış; mevcut veya eski eşler ya da partnerler arasındaki şiddet de tarafların aynı haneyi paylaşıp paylaşmadığından bağımsız olarak koruma alanına dâhil edilmiştir. Bu yönüyle medeni duruma, cinsel yönelime ya da cinsiyet kimliğine dayalı herhangi bir ayrım gözetmeksizin tüm mağdurların korunmasını hedeflemektedir. Dolayısıyla hiçbir mağdur grubu, medeni halleri ya da sözleşmede sayılan diğer ayrımcılık temelleri nedeniyle koruma dışı bırakılamaz (Avrupa Konseyi, 2023).

Aynı açıklamada Avrupa Konseyi, İstanbul Sözleşmesi'nin aynı cinsiyetten çiftlerin hukuken tanınması da dâhil olmak üzere cinsiyet kimliği ve cinsel yönelime ilişkin yeni standartlar getirmediğinin altını çizmektedir. Sözleşme, bu bağlamda mevcut uluslararası insan hakları standartlarını tekrar etmekte ve uygulamaya koymaktadır. Avrupa Konseyi, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılık yapmama ilkesinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. maddesi, 12 No.lu Protokol, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatları ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin CM/Rec(2010)5 sayılı Tavsiye Kararı ile hâlihazırda güvence altına alındığını belirtmektedir. Bu kapsamda, aynı cinsiyetten çiftlerin hukuken tanınmasına ilişkin Oliari ve Diğerleri/İtalya (2015) kararı ile farklı cinsiyetten çiftlerin kayıtlı birliktelik kurumuna erişimini konu alan Ratzenböck ve Seydl/Avusturya (2017) kararına atıfta bulunmaktadır. İstanbul Sözleşmesi ise bu hukuki çerçeve temelinde, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği dâhil olmak üzere çeşitli nedenlere dayalı ayrımcılığı yasaklayarak şiddet mağdurlarının ayrımcılığa uğramaksızın korunmasını amaçlamaktadır (Avrupa Konseyi, 2023).

Sözleşmenin amacı, tüm şiddet mağdurlarına destek sağlamaktır. Bu yüzden kişisel özelliklerden bağımsız bir tutum sergilenmek amaçlanır. Sözleşmenin ayrımcılık yasağı, kadınların farklı toplumsal konumları nedeniyle karşılaşabilecekleri çoklu ve kesişen dezavantaj biçimlerine duyarlı bir yorum yapılmasına imkân vermektedir. Sözleşmenin bu çerçevede hareket etmesi, hükümlerinin toplumsal cinsiyet kimliği temelinde herhangi bir ayrımcılık yapılmaksızın uygulanmasını sağlamayı amaçlar. Örneğin trans bireylerin aile içi şiddet, cinsel saldırı, tecavüz veya zorla evlendirme gibi durumlarda sunulan koruma ve destek hizmetlerinden dışlanmamasını güvence altına almaktadır. Aynı şekilde, eşcinsel ilişkiler yaşayan kadınlar da bu kapsamda değerlendirilmektedir. Böylece, lezbiyen, biseksüel ve trans kadınlar da dahil olmak üzere tüm kadınların şiddet durumlarında sığınma evlerine ve diğer destek mekanizmalarına erişimi güvence altına alınmaktadır (Avrupa Konseyi,2023).

2.4. Sözleşme'nin Queer Potansiyeli ve Sınırları

İstanbul Sözleşmesi, İstanbul Sözleşmesi, CEDAW'a kıyasla cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğini açıkça ayrımcılık yasağı kapsamında sayması bakımından daha kapsayıcı bir normatif çerçeve ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Sözleşme'nin hazırlanması ve sonrasındaki siyasal tartışmalar, bu kapsayıcılığın uluslararası düzeyde tartışmasız biçimde kabul edilmediğini göstermektedir. Özellikle "cinsel yönelim" ve "cinsiyet kimliği" ifadelerinin Sözleşme metnindeki varlığına yönelik itirazlar, şiddetten korunmaya ilişkin düzenlemelerin dahi cinsiyet ve cinsellik normlarından bağımsız olmadığını ortaya koymaktadır.

Queer teori açısından İstanbul Sözleşmesi'nin taşıdığı temel gerilim de burada ortaya çıkmaktadır. Sözleşme, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılığı yasaklayarak şiddetten korunabilir hukuk öznesinin sınırlarını genişletmekte; ancak bunu kadın-erkek kategorilerini bütünüyle terk eden bir cinsiyet anlayışı üzerinden gerçekleştirmemektedir. Dolayısıyla Sözleşme, heteronormatif hukuk düzeninin bütün kategorilerini ortadan kaldıran queer bir metin değildir. Bununla birlikte heteronormatif normlara uymayan bireylerin de şiddetten korunmaya değer olduğunu kabul etmesi, mevcut hukuk öznesinin sınırlarında önemli bir genişleme yaratmaktadır.

Bu nedenle İstanbul Sözleşmesi'nin queer teori açısından değerlendirilmesinde iki farklı düzeyin birbirinden ayrılması gerekir. Birinci düzey, Sözleşme'nin koruma kapasitesidir. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğinin ayrımcılık yasağı kapsamında açıkça sayılması, LGBTİQ+ bireylerin yalnızca kimlikleri nedeniyle koruma mekanizmalarının dışında bırakılamayacağını ortaya koymaktadır. İkinci düzey ise Sözleşme'nin kavramsal mimarisidir. Kadına yönelik şiddetin kadınlar ile erkekler arasındaki tarihsel eşitsiz güç ilişkileri üzerinden açıklanması ve toplumsal cinsiyet kavramının kadınlar ve erkeklere atfedilen roller üzerinden tanımlanması, Sözleşme'nin kadın-erkek ikiliğini temel referans noktası olarak koruduğunu göstermektedir.

Bu açıdan Sözleşme'nin queer potansiyeli, cinsiyet kategorilerini bütünüyle ortadan kaldırmasından değil, bu kategorilerin sınırlarında veya dışında konumlanan öznelerin de hukuki korumaya erişebilmesine imkân tanımasından kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle İstanbul Sözleşmesi queer teorinin cinsiyet ve kimlik kategorilerine yönelttiği ontolojik eleştiriyi sonuna kadar takip etmemekte; fakat şiddetten korunmaya ilişkin hukuk öznesini heteroseksüel ve cisnormatif (veya cisnormativite; doğumla atanan cinsiyet ile cinsiyet kimliğinin uyuşması) varsayımlarla sınırlandırmayı da reddetmektedir.

Bu gerilim, Sözleşme'nin uygulanması bakımından daha görünür hale gelmektedir. Özellikle lezbiyen, biseksüel ve trans kadınlar; kadın olmaları veya kadın olarak algılanmaları nedeniyle toplumsal cinsiyete dayalı şiddete maruz kalırken, aynı zamanda cinsel yönelimleri ve/veya cinsiyet kimlikleri nedeniyle farklı ayrımcılık ve şiddet biçimleriyle karşılaşabilmektedir. Dolayısıyla Sözleşme'nin ayrımcılık yasağının etkili biçimde uygulanması, kadın kategorisinin kendi içinde homojen olmadığı ve farklı kadınların şiddet deneyimlerinin cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, göçmenlik durumu, etnik köken, engellilik ve diğer toplumsal konumlarla kesişebileceğinin dikkate alınmasını gerektirmektedir.

Sığınma hukuku bu uygulama sorununun önemli örneklerinden birini oluşturmaktadır. İstanbul Sözleşmesi'nin 61. maddesinde yer alan geri göndermeme ilkesi, toplumsal cinsiyete dayalı şiddete maruz kalma riski bulunan kişilerin korunması bakımından önemli bir güvence sağlamaktadır. Bununla birlikte cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği nedeniyle şiddete maruz kalan kişilerin deneyimlerini geç açıklamaları, resmî belge sunamamaları veya yaşadıkları şiddetin karar vericiler tarafından yeterince tanınmaması gibi uygulama sorunları, normatif koruma ile fiilî koruma arasında boşluk yaratabilmektedir (Tschalaer, 2021). Bu nedenle queer

perspektiften sorun yalnızca hakların metinde tanınması değil, farklı kırılganlık biçimlerinin uygulamada da tanınabilir hale gelmesidir.

3. Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesinden Çekilmesinin Queer Okuması

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın 21 Mart 2021 tarihli resmî açıklamasında çekilme gerekçesi olarak açıkça Sözleşme'nin "Türkiye'nin toplumsal ve ailevi değerleriyle bağdaşmayan eşcinselliği normalleştirmeye çalışan" bir kesim tarafından manipüle edildiği iddiasıyla ilişkilendirilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı, 2021). Başkanlığın yapmış olduğu bu açıklama önemli bir sorunun akıllara gelmesine neden olmaktadır. Şiddete karşı korumanın, "insan" olmak sıfatıyla cinsel yönelim ve cinsel kimliklere ayrımcılık yapılmadan yorumlanması neden "eşcinselliğin normalleştirilmesi" olarak algılanmıştır?

Çekilme gerekçesi bu soruyla beraber incelendiğinde aslında ikili bir ayrımın da yapılması gerekir. Bu ayrımın ilk ayağını hukukun kendisi oluşturur. Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesine ilişkin resmî açıklamada kullanılan "eşcinselliği normalleştirme" ifadesi, queer teori açısından yalnızca siyasal bir söylem olarak değil, cinselliğin hangi biçimlerinin "normal" kabul edileceğini belirleyen bir iktidar pratiği olarak da okunabilir. Foucault'nun cinsellik analizinde iktidar, yalnızca belirli cinsel davranışları yasaklayan veya bastıran bir mekanizma olarak işlemez; aynı zamanda cinsellikleri görünür kılar, adlandırır, sınıflandırır ve belirli özne kategorileri içerisinde anlaşılır hale getirir. Nitekim Foucault, modern dönemde cinsellik üzerindeki iktidarın işlevinin yalnızca yasaklamaya indirgenemeyeceğini vurgulamaktadır (Foucault, 2007).

Foucault'nun eşcinselliğin tarihsel kuruluşuna ilişkin analizi bu açıdan özellikle önemlidir. Foucault'ya göre eski hukuk düzeninde "livata" yasaklanmış bir edim ve bunu gerçekleştiren kişi hukuksal bir özne iken, XIX. yüzyılda "eşcinsel" giderek geçmişi, karakteri, yaşam biçimi ve bedeniyle tanımlanan ayrı bir özne kategorisine dönüşmüştür. Böylece eşcinsellik yalnızca yasaklanabilecek bir cinsel davranış olmaktan çıkmış, kişinin kimliğini tanımlayan ve onu belirli bir toplumsal sınıflandırma içerisinde konumlandıran bir kategori haline gelmiştir. Foucault'nun ifadesiyle, eşcinsel artık bir "tür" olmuştur (Foucault, 2007, s. 39).

Foucault'nun disipline edici iktidar kavramını hukukun, özellikle ceza hukukunun, cinsiyetleri disipline etme gücüyle ilişkilendiren Duncan'a göre hukuk, disipliner bir iktidar aracı olarak kullanılır ve normal ile anormal arasındaki sınırı çizer. Bunu yaparken normalliği heteroseksüel erkek özne etrafında tanımlar (Duncan, 1995, 326-327). Duncan'ın düşüncelerinden iki sonuç çıkarılabilir. Bunlardan ilki, kadın öznenin ve eşcinsel öznenin normal olanın sınırları dışına çıkarılmasıdır. Hukuk, kadın özneyi "sapkın olanla" özdeşleştirerek onun ve bedeninin kontrol edilmesini sağlar; onu öznellikten dışlar ve yalnızca bedenine indirger. Eşcinsel erkeği ise "sapkın hazları" nedeniyle dışarıda bırakır. Onun cinsel pratikleri, erkeğin özne olarak kuruluşunun temel unsurlarından birine, yani kadın cinsiyeti üzerindeki heteroseksüel gücüne meydan okumaktadır (Duncan, 1995, 330). Duncan bunu oldukça çarpıcı bir biçimde ifade eder:

"Hukukun meşrulaştırdığı heteroseksüel cinsel ilişki senaryosunda kadın vardır, ancak özne olarak yoktur. Eşcinsel erkek ise öznedir, fakat bu meşrulaştırılmış heteroseksüel senaryonun içinde mevcut değildir. Erkek özne olarak başka bir yerde bulunmayı seçmesi, bu heteroseksüel senaryonun geçerliliğine meydan okumaktadır." (Duncan, 1995, 330).

Foucault ve Duncan'ın düşünceleri Butler'la birlikte okunduğunda ortaya çok çarpıcı bir sonuç ortaya çıkar. Bu sonuç da ayrımın ikinci ayağını oluşturur.

Butler'ın tanınabilirlik ve kırılganlık yaklaşımı hukukta meselenin, yalnızca bir bireyin belirli haklara sahip olup olmamasıyla ilişkilendirilemeyeceğini gösterir. Daha temel soru,

hangi hayatların kırılganlığının toplumsal ve hukuki olarak tanınabildiği ve hangi hayatlara yönelen şiddetin kamusal bir kayıp ve hukuk tarafından müdahale edilmesi gereken bir ihlal olarak görüldüğüdür. Bu açıdan İstanbul Sözleşmesi'nin cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılığı yasaklaması, normatif cinsiyet düzeninin dışında konumlandırılan bireylerin kırılganlığını hukuken görünür hale getirmektedir.

Bu nedenle Türkiye'nin çekilme söyleminde "normalleştirme" olarak adlandırılan şeyin, queer perspektiften bakıldığında, esasen norm dışı kabul edilen hayatların da şiddetten korunmaya değer hayatlar olarak hukuken tanınması olduğu ileri sürülebilir. Önceki bölümde ortaya konulduğu üzere İstanbul Sözleşmesi, queer teorinin cinsiyet ve kimlik kategorilerine yönelttiği ontolojik eleştiriyi bütünüyle benimseyen bir metin değildir. Sözleşme kadınlara yönelik şiddeti kadınlar ile erkekler arasındaki tarihsel eşitsiz güç ilişkileri üzerinden açıklamakta ve toplumsal cinsiyet kavramını da büyük ölçüde kadın-erkek kategorileri üzerinden kurmaktadır. Dolayısıyla Sözleşme'nin ikili cinsiyet sistemini ortadan kaldırdığı veya heteronormatif hukuk düzeninin bütün kategorilerini reddettiği söylenemez.

Buna rağmen Sözleşme'nin Türkiye'deki siyasal tartışmalarda "eşcinselliği normalleştiren" bir metin olarak temsil edilmesi, çekilme tartışmasının Sözleşme'nin gerçekten queer olup olmadığıyla açıklanamayacağını göstermektedir. Tartışmanın merkezinde daha sınırlı fakat normatif açıdan önemli bir değişim bulunmaktadır: cinsiyet ve cinsellik normlarına uymayan bireylerin de şiddete karşı hukuki korumadan ayrımcılığa uğramaksızın yararlanabileceğinin kabul edilmesi.

4. Sonuç

Queer teoride, hukuki koruma mekanizmalarının belirli normlara uyan bireylerle sınırlı olduğu, bu normlara uymayan bireylerin hukuki korumadan mahrum bırakıldığı vurgulanır. Türkiye'nin, amacı şiddeti önlemek olan bir sözleşmeden çekilme gerekçesi olarak "Türkiye'nin toplumsal ve ailevi değerleriyle bağdaşmayan eşcinselliği normalleştirmeye çalışan bir kesim tarafından manipüle edildiği" gerekçesini göstermesi de bu durumu desteklemektedir. Ancak sözleşme dikkatle incelendiğinde, bu bireyler lehine özel bir ayrıcalık ya da norm kırıcı düzenleme içermediği açıkça görülmektedir. Sözleşmenin asıl endişe konusu kadına yönelik şiddettir ve bunun için bir dizi koruma mekanizması önerir. Ancak sözleşme ayrımcılık yasağı maddesiyle "cinsiyet normlarına uymayan" bireylere yönelik şiddeti meşrulaştırmamasını ve bu bireylerin korunması gerektiğini ifade eder.

Butler'a göre, toplumsal normlara uymayan bireylerin görünür hale gelmesi, normatif dünyanın sınırlarını sarsar. Bu yüzden normlara aykırı varoluşlar, kimi bireyler ve gruplar için bir tehdit olarak algılanır ve bu tehdit, şiddetle bastırılmaya çalışılır (Butler, 2021). Türkiye'nin çekilme gerekçesindeki endişe, tam da bu "norm dışı" varoluşların kabul edilmesidir. Bu durum, İstanbul Sözleşmesi'nin ikili cinsiyet sistemini yıkma gibi bir amacı olmamasına rağmen, böyle bir potansiyel taşıdığı varsayımıyla hedef alınmasına neden olmuştur. Oysa sözleşmenin dili incelendiğinde, ikili cinsiyet sistemini doğrudan reddetmek yerine, toplumsal cinsiyetin sosyal olarak inşa edilen bir yapı olduğunu vurguladığı görülmektedir. Ancak queer teori açısından, cinsiyet-toplumsal cinsiyet ayrımı dahi yeterince kapsayıcı değildir. Çünkü bu ayrım, cinsiyetin biyolojik olarak sabit olduğu varsayımını yeniden üretir. Queer teoriye göre ise hem cinsiyet hem toplumsal cinsiyet kültürel olarak inşa edilir, akışkandır ve değişkendir.

İstanbul Sözleşmesi, queer teorinin öngördüğü radikal kapsayıcılığa ulaşamamış olsa da cinsiyet kimliği ve cinsel yönelime dayalı ayrımcılığı yasaklayarak önemli bir adım atmaktadır. Ancak sözleşmenin bu ifadeleri dahi, bazı çevrelerde tepkilere yol açmış ve Türkiye'nin sözleşmeden çekilmesinin gerekçesi haline gelmiştir.

Bu noktada sözleşmenin LGBTİQ+ bireyleri doğrudan kapsayıp kapsamadığı, bu bireylerin şiddete karşı korunup korunmadığı ve bu korumanın pratikte ne derece etkili olduğu tartışılmalıdır. Sözleşmede yer alan "her bireyin şiddetten korunma hakkı" ve "cinsel yönelim/cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık yasağı" gibi hükümler, LGBTİQ+ bireylerin korunduğu anlamına gelebilir. Ancak uygulamada bu hükümlerin ne derece hayata geçirildiği, LGBTİQ+'ların sığınma hizmetlerine erişimi, göçmen ve mülteci bireylerin sığınma başvurularının değerlendirilmesi gibi konular hâlâ sorunludur.

Hukukun ikili cinsiyet sistemini ve heteronormatif yapıyı yeniden ürettiği, bireyleri tanımlarken belirli kimlik kalıplarına mahkûm etiği, "İstanbul Sözleşmesi" gibi daha ilerici adımlar atmaya çalışan sözleşmelerde bile kendini göstermektedir. Bu nedenle hak mücadelelerinin yalnızca var olan tanımları genişletmeye değil, tanımın kendisini sorgulamaya yönelmesi gerekir. Butler'ın "yası tutulabilir hayatlar" kavramı, bunu ortaya çıkarmak konusunda önemli bir görev üstlenmektedir. Bazı hayatlar "insan" olarak kabul edilmediği için görünmezdir ve hukuk tarafından korunmaya değer bulunmamaktadır. Bu hayatlar, toplumsal ya da hukuki anlamda bir kayıp olarak bile görülmez. Toplumsal cinsiyet düzeninin doğallığını kırma ve bu düzenin kimsenin insan olarak kalıp da karşı çıkamayacağı doğal ve kültürel bir yapı haline getirme yönündeki arzu aslında cinsel yönelimi ya da cinsiyet kimliği bu "doğallığın" dışında kalan varlıklara gösterilen şiddetin kaynağını oluşturur (Butler, 2021). Türkiye'nin şiddeti önlemeye yönelik İstanbul Sözleşmesinden çekilmesi gerekçesinde de görüldüğü üzere, birçok ülkede hukukun "norm dışı" olarak görülen bedenleri, yönelimleri şiddetten koruması bile istenmemektedir.

Sonuç olarak, İstanbul Sözleşmesi bireylerin insan olarak kabul edilme koşullarını genişletme potansiyeline sahip bir metindir. Ancak bu potansiyelin tam anlamıyla gerçekleştirilmesi, sözleşmenin ötesinde bir toplumsal ve hukuksal dönüşümü gerekli kılmaktadır. Queer teori, bu dönüşümün sadece LGBTİQ+ haklarını tanımakla değil, "insan" olmanın ne anlama geldiğini yeniden tanımlamakla mümkün olacağını ortaya koyar. Bu bağlamda Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesi, sadece hukuki değil, aynı zamanda toplumsal normlara ilişkin bir tercihin ifadesi olarak okunmalıdır.

Değerlendirme/*Evaluation*: Çift Taraflı Kör Hakemlik Sistemi

Double Blind Refereeing System

Etik Beyanı/ *Ethical Statement:* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

It is hereby declared that scientific and ethical principles were adhered to during the preparation of this study and that all studies used as references are listed in the bibliography.

Etik Bildirim/Ethics Notification: info@esosder.org

Çıkar Çatışması Beyanı/ *Declaration of conflict of interest:* Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

There is no potential conflict of interest in this study.

Yapay Zekâ Kullanımı /*Use of Artificial Intelligence:* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

Kaynakça

Avrupa Konseyi (2011). "Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi) Türkçe Metni", İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi, İnsan Hakları Hukuku Bilgi Bankası https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/158-kadnlara-yonelik-siddet-ve-ev-ici-siddetin-onlenmesi-ve-bunlarla-mucadeleye-iliskin-avrupa-konseyi-sozlesmesi-istanbul-sozlesmesi/ (Erişim Tarihi 27.10.2026).

Avrupa Konseyi (2011a). Açıklayıcı Rapor, https://rm.coe.int/ic-and-explanatory-report/16808d24c6 (Erişim Tarihi 27.10.2026)

Avrupa Konseyi (2021). "Key facts about the Istanbul Convention", https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/key-facts

Avrupa Konseyi (2023). "Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention): Questions and Answers", https://rm.coe.int/istanbul-convention-questions-and-answers/16808f0b80 (Erişim Tarihi 27.10.2026).

Avrupa Konseyi Anlaşma Ofisi İmza ve Onay Tablosu (2026). https://www.coe.int/en/web/Conventions/full-list/?module=signatures-by-treaty&treatynum=210 (Erişim Tarihi 27.10.2026).

Bakshi, S. (2025). "Universalism and Queer Entanglements", **Miranda**, C. 32. 1-14.

Bolat, D. (2016). "Zorunlu Heteroseksüellik Ve Türkiye Muhalefet Alanı Üzerine Bir Tartışma", **Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi,** C.71, S.4, 2016, 1091-1117.

Butler, J. (2019). **Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi**, Başak Ertür (Çev.) Metis Yayınları, İstanbul.

Butler, J. (2020). **Savaş Tertipleri**, Şeyda Öztürk (Çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Butler, J. (2021). **Çöz(Ül)En Cinsiyet**, Barış Engin Aksoy (Çev.), Monokl Yayınları, İstanbul.

CAHVIO (2009). İstanbul Sözleşmesi Müzakere Raporları 3, https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680593859 (Erişim Tarihi 27.10.2026).

CEDAW (1981). "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi" https://www.aile.gov.tr/media/35256/kadinlara-karsi-her-turlu-ayrimciligin-onlenmesi-sozlesmesi-ve-ihtiyari-protokolu.pdf (Erişim Tarihi 27.10.2026).

CEDAW (1992). 19 Numaralı Tavsiye Kararına https://magdur.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/23102020164219cedaw_komitesinin_19_sayili_genel_tavsiye_karari.pdf (Erişim Tarihi 27.10.2026).

CEDAW (2010). 28 Numaralı Genel Tavsiye Kararı https://www.refworld.org/legal/general/cedaw/2010/en/77255 (Erişim Tarihi 27.10.2026).

CEDAW (2017a). 35. Tavsiye Kararı: https://docs.un.org/en/CEDAW/C/GC/35 (Erişim Tarihi 27.10.2026).

CEDAW (2017b). On-Dp vs. Rusya Kararı, CEDAW/C/75/D/119/2017 https://juris.ohchr.org/casedetails/2709/en-US .

CEDAW (2015). Anna Belousova v Kazakhstan Kararı, CEDAW/C/61/D/45/2012, 25 August 2015,

https://www.worldcourts.com/cedaw/eng/decisions/2015.07.13_Belousova_v_Kazakhstan.pdf (Erişim Tarihi 27.10.2026).

Dreyfus T. (2014). "The 'Half-Invention' Of Gender Identity In International Human Rights Law: From Cedaw To The Yogyakarta Principles", **Australian Feminist Law Journal**, Cilt 37, Sayı 1, 33-50.

Duncan, S. (1995). Law's Sexual Discipline: Visibility, Violence, And Consent, **Journal Of Law And Society,** Cilt 22, Sayı 3, 326-352.

Foucault M. (2007), **Cinselliğin Tarihi,** Hülya Uğur Tanrıöver (Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Kırıchenko, K. A. (2023). "Queer Intersectional Perspective on Lgbti Human Rights Discourses by United Nations Treaty Bodies", **Australian Feminist Law Journal,** Cilt 49 S.1 Ss. 55-70, Https://Www.Tandfonline.Com/Doi/Pdf/10.1080/13200968.2023.2203974 .

Mazel, O. (2022). "Queer Jurisprudence: Reparative Practice In International Law," Symposium On Queering International Law, **Cambridge University Press**, Https://Www.Cambridge.Org/Core/Journals/American-Journal-Of-İnternational-Law/Article/Queer-Jurisprudence-Reparative-Practice-İn-İnternational-Law/Dc662af815f55d43a7a62c5d4eb10ea5 .

Morgan, W. (2001). "Queering International Human Right Law", Stychin C., D. Herman (Ed), **Sexuality In The legal Arena (**içinde) Athlone Press 208–225.

Otto, D. (2015). "Queering Gender [Identity] In International Law", **Nordic Journal Of Human Rights**, Vol. 33, No. 4, 299-318.

Pollis, A., Schwab, P. (1979). "Human Rights: A Western Construct With Limited Applicability" **Human Rights: Cultural And Ideological Perspectives** (İçinde S. 1-19), New York: Praeger.

Rahman, M. (2014). "Queer Rights and The Triangulation of Western Exceptionalism", **Journal Of Human Rights**, C.13, S.3, 274-289.

Rıggs D. W., Walker G. A. (2006). "Queer(Y)Ing Rights: Psychology, Liberal İndividualism And Colonization", **Australian Psychologist,** C.41, S.2, 2006 95-103.

Simm, G. (2020). Queering CEDAW? Sexual Orientation, Gender Identity and Expression and Sex Characteristics (SOGIESC) In International Human Rights Law, Griffith Law Rewiew, C.29, S.3 (374-400).

Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı (2021). 21.02.2021 tarihli açıklama https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/turkiyenin-istanbul-sozlesmesinden-cekilmesine-iliskin-aciklama#:~:text=Türkiye%2C%2020%20Mart%202021%20tarihinde,bulunarak%20sözleşmeyi%20feshetmesine%20izin%20vermektedir. (Erişim Tarihi 26.02.2025).

Tschalaer, M. (2021). "The Istanbul Convention And Queer Women Seeking Asylum", University Of Bristol, 2021, Https://Www.Gwi-Boell.De/Sites/Default/Files/2021-06/Policybristol_Briefing65_Tschalaer_Queer-Women-Asylum_En.Pdf .

Ugleva, A.V. (2022). "Broken Facets Of Ethıcal Unıversalısm. Commentary On The Book Unıversalıty In Moralıty", Kantian Journal, C. 41, S. 2, 2022, 122-147

Zanghellını, A. (2009). "Queer, Antinormativity, Counter-Normativity and Abjection", **Griffith Law Review**, C.18 S.1, 1-16, 2009**.**